

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN: 2149 - 9225

Yıl: 2, Sayı: 6, Aralık 2016, s. 61-83

Doç. Dr. İbrahim GÜLTEKİN

Kırıkkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü
ibogultekin2000@yahoo.com

20. YÜZYIL BAŞLARINDA AFGANİSTAN COĞRAFYASINDA TÜRKÇENİN YABANCI DİL OLARAK ÖĞRETİMİ ÜZERİNE HAZIRLANAN BİR KİTAP: SARF-I TÜRKÎ

Özet

Devletler bilimde, sanatta, ticarete ve siyasette güçlü oldukları ölçüde dilleri de güçlü ve talep edilir olmaktadır. Türkçenin yabancı dil olarak talep edilir olması da Türklerin tarih sahnesinde gösterdikleri başarıyla doğru orantılı bir seyir izlemiştir. Bu çerçevede Divanu Lügati't-Türk başta olmak üzere Türkçenin öğretimi hususunda Türklerin devlet kurdukları farklı coğrafyalarda birçok kaynak eser hazırlanmıştır. Bu eserlerin bir kısmı hakkında incelemeler yapılmakla birlikte birçoğu da henüz gün yüzüne çıkarılmış değildir. Hâlbuki bir dilin yabancı dil olarak öğretiminin sistemli bir yapıya kavuşturulması için tarihî seyirde ortaya konulan eserlerin dil öğretimi çerçevesinde tetkikine ihtiyaç vardır. Bu çalışmada, Hicrî 1326'da, Afganistan'da Muhammed Nazif'in Sarf-ı Türkî adlı kitabı, yöntem ve teknik ve ilkeler bağlamında incelenmiştir. Kitapta, yazarın esas itibarıyla dil bilgisi çeviri yöntemini kullandığı söylenebilir. Soru-cevap tekniği yanında, tümevarım, tümdengelim yöntemleri de yazarın tercihleri arasındadır. Farsça-Türkçe hazırlanan kitapta, dil bilgisi kuralları Farsça açıklanmış ve örnekler Farsça-Türkçe olarak verilmiştir. Kitabın sonunda yazar, fiillerin bütün zamanlara göre çekimini tablo hâlinde göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi, Kaynak Eserler, Sarf-ı Türkî, Yöntem, Teknik ve İlkeler

**A BOOK ON TEACHING TURKISH AS A FOREIGN LANGUAGE IN
AFGHANISTAN IN THE EARLY TWENTIETH CENTURY: SARF-ITURKI**

Abstract

The language of a country gains a reputation and becomes attractive as much as the country advances in science, art, trade and politics. The demand for Turkish as a foreign language altered in direct proportion to the historical achievements of the Turkish people. Therefore, many works (particularly *DîvânüLugati't-Türk*) that were used as resources for teaching Turkish were created in different places where Turkish people established a state. Some of these works were examined, but many have yet to be revealed. Works created in the historical process should be examined for teaching a language and ensuring a systematic structure for teaching a language. This study examined the methods and techniques in *Sarf-ıTürkî*, which was prepared by MuhammedNazif in Afghanistan in 1326 AH.

It is fair to say that the writer used the translation method for the grammar in the book. In addition to the question-answer method, the writer also used induction and deduction. Grammar rules were explained in Persian, and the examples were presented in Persian and Turkish in this book, which was written in Persian and Turkish. The writer demonstrated the verbs in all tenses in tables at the end of the book.

Keywords: teaching Turkish as a foreign language, source works, *Sarf-ı Türkî*, methods, techniques and principle

Giriş

Tarihin çok geçmiş dönemlerinden bugüne gelene dek farklı milletleri coğrafyasında barındıran ve birçok medeniyete ev sahipliği yapmış bulunan Afganistan, Asya kıtasında Orta Asya ve Ortadoğu ülkeleri arasında yer alır. Afganistan, "kara ulaşımı açısından son derece elverişli bir yerde bulunduğundan (eskiçağlarda dünyanın kavşak noktası olarak adlandırılmıştır), yakınçağa kadar Orta Asya'daki savaşlar, göçler ve ticaretin odak noktasında yer almıştır." (Can, 2002, 1).

Günümüzde Afganistan'ın komşuları arasında, kuzeyde Türkmenistan ve Özbekistan, batıda İran, doğuda ve güneydoğuda Pakistan, kuzeydoğuda Tacikistan ve kuzeydoğunun bir ucunda da Çin yer alır.

<https://www.google.com.tr/search?q=afganistan+haritas>

Afganistan topraklarında, kentsel yaşamın MÖ 3000 ile MÖ 2000 yılları arasında başlamış olabileceği değerlendirilmektedir.

“M.Ö. 3000 yıllarında bu topraklar Eski İranlıların istilasına maruz kalır. M.Ö. 6. yüzyılda Sakalar’ın (İskitler) yaşadığı Afganistan, M.Ö. 5. yüzyılda İran’da kurulan Part devletinin eyaleti olur. Makedonyalı Büyük İskender’in Keyaniyan Devleti’ne karşı zafer kazanması ile M.Ö. 4. yüzyılda Afganistan topraklarında İskender hüküm sürmeye başlar.

Bölge, Miladi 125-480 yılları arasında Türk oldukları bilinen Kuşanîler’in hâkimiyeti altında kalır. 480’den sonra ise Ak Hunlar olarak tanımlanan Halaç Türkleri, Afganistan’a gelip Hazar Denizi’nden başlayan ve doğuya doğru Kuzey Afganistan’ı da içine alan ve yüzyıl kadar süren bir devlet kurarlar. Akhunların güçlenmesi ile etkisizleşen Kuşan beyleri ise “Şahi” unvanı ile Müslümanların Afganistan topraklarında görülmeye başladıkları 880 yılına kadar Kabul’de hüküm sürmeye devam etmişlerdir.

İslamiyetle Hz. Osman’ın halifeliği döneminde tanışan Afganistan toprakları, bu zaman diliminde Türk soylu kavimler ile İrani kavimler arasında bir mücadele ve hakimiyet sahası olmuştur. 10. yüzyılın ikinci yarısı bu coğrafyada Gazneliler, Sebügtekin önderliğinde devletin temelini atar ve Gazneli Mahmut zamanında (998-1030) Müslüman Türk milleti buraya iyice yerleşir. Gaznelilerden sonra M. 12. yüzyılın ortasına kadar Selçukluların eline geçen Afganistan son Selçuklu Sultanı, Sultan Sencer’den sonra Gur sultanlarının eline geçer. 12. yüzyılın sonlarında ise Afganistan’ı Harezmsahlar kontrol altına alır.

Moğol istilası Afganistan’ı da etkisi altına almış ve Moğollar bölgeyi yüz elli yıl kendi ellerinde tutmuşlardır.” (Hayri, 2007, 7).

Moğol egemenliğini 14. yüzyıl sonlarında Timur orduları sona erdirir ve Timur’un kurduğu devlet, ölümünden sonra dağılır. Bununla birlikte Timur’un torunlarından Muhammed

Babür'ün bölgede kurduğu Türk devleti uzun süre yaşamıştır. Babür Devleti, Afganistan'ı hakimiyet altında tutmakla birlikte Hindistan ve Afganistan arası dengeyi sağlayamamış ve ağırlığı Hindistan'a kaydırmıştır. Bu durum; kuzeyden Özbekler ve kuzeybatıdan da Safevilerin Afganistan'a inmesine sebep olmuştur. Böylece 17. yüzyılın ortalarına doğru Abdali ve Galzay adını almış olan Halaçlar, dağlık bölgelerden Kandehar ve Zemindaver'in daha verimli bölgesi olan Tarnak Argandap vadilerine göçmüşlerdir (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Afganistan>).

1709'daki olaylar Afganistan'da millî bir devletin uyanışının başlangıcına kaynaklık eder. Ancak bu hareketlerin başarısı uzun sürmemiştir. Nâdir Şah Efşar, Kandahar ve Herat'ı tekrar ele geçirerek bütün Afganistan'ı yönetimi altına alır. Böylece tarih biliminin tespit ettiğine göre Afganistan'ın ilk dönemlerinden son iki yüz yıl öncesine kadar Türk hâkimiyeti ve devletleri eliyle yönetildiği ortaya çıkmaktadır (Hayri, 2007, 8).

Bugünkü Afganistan devletinin temelini Kandahar, Gazne, Kabil, Herat, Peşaver'de birbirinden bağımsız yaşayan aşiretleri tek çatı altında toplayarak Afgan birliğini sağlayan Ahmet Şah Dürânî atmıştır (1747). (Arı, Ahmet Gökhan, <http://akademikperspektif.com/2013/05/15/afganistan>). Bununla birlikte 18. yüzyıldan sonra Rus İngiliz siyaseti Afganistan üzerinde belirleyici ve etkili olmuştur. "1879'da vefat eden Şir Ali'nin yerine Yakup Han geçtiyse de, kısa bir süre sonra Afganistan'ın hakimiyetini Abdurrahman Han ele geçirmiştir. 1901'de vefat eden Abdurrahman Han zamanında İkinci İngiliz-Afgan savaşı yaşanmıştır (1878-1880). Bu savaş sonunda ülke, büyük çapta harap olmuş ve millî birlik zayıflamıştır. Afganistan'ın içinde bulunduğu bu olumsuz şartları fırsat bilen Ruslar, 1881'de Türkmenistan'ı işgal etmiş ve böylece de Afganistan ile komşu olmuşlardır. 1901'de başa geçen Habibullah Han, 1919'da ölünce yerine Emanullah Han geçti. Emanullah Han, Hindistan'daki İngiliz valiye bir mektup göndererek Afganistan'ın bağımsız bir devlet olduğunu ve İngiltere ile iyi ilişkiler kurmak istediğini iletmiştir. İngiltere ise Afganistan bağımsızlığını kabul edip-etmemekte tereddüt etmiştir. Bu durum ilişkilerin gerginleşmesine ve Üçüncü İngiliz-Afgan Savaşı'nın başlamasına sebep olmuştur (1919). Bu savaşta başarı elde edemeyen İngilizler, 8 Ağustos 1919'da yapılan anlaşma ile Afganistan'ın bağımsızlığını tanımıştır." (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Afganistan>).

Afganistan, 20 ve 21. yüzyılda da İngiltere, Rusya ve Amerika'nın bir şekilde üzerinde oyunlar oynadıkları, istila ettikleri bir ülke olmaya devam etmiştir.

Bilal Şimşir'in şu cümlelerinde Afganistan tarihinin özeti bulunabilir: "Bugünkü Afganistan'ın erkinlik (bağımsızlık) tarihi o kadar da eski değilse de Afgan topraklarının tarihi çok eskiden başlar. Büyük İskender'den Cengiz'e, Babür'den Nadir Şah'a kadar Hint'in göz kamaştırıcı güzelliklerine kavuşmak isteyen cihangirler Hint ovalarına hep Afgan topraklarından geçerek indiler. Türk medeniyeti bu yoldan Hindistan'a yol bulduysa Zerdüşt dini de bu topraklarda doğdu ve Buda, Yunan efsaneleriyle burada çarpıştı. Afgan topraklarında Türklerin kurdukları büyük devletler de kendilerini tarihe burada mal etmişlerdir. Akhunlar, Tukyü Türkleri bu topraklarda hâkim devletler kurdular. Türk medeniyeti tarihinin parlak bir devrini teşkil eden Gazneliler zamanında Gazne büyük bir irfan merkezi idi. Şarkın her tarafından tahsil için buraya gelinirdi." (Şimşir, 2002, 7)

20. yüzyılın son döneminde Sovyetler Birliğinin hakimiyetine giren Afganistan, 1978'den başlamak üzere 14 yıl Babrak Karmal yönetiminde Sovyet yanlısı parti tarafından idare edilmiştir. Afganistan toprakları, 21. yüzyıla da talihli bir başlangıç yapamamış, bu kez Amerika Birleşik Devletleri'ne yapılan 11 Eylül saldırılarının sorumlusu olarak ilan edilen el-Kaide'nin bu bölgede yerleştiği iddiaları ile Taliban rejiminin bu olaya müdahale etmemesi ve kaynak sağladığı iddiasıyla Afganistan, ABD ve koalisyon güçleri tarafından işgal edilmiştir.

Böyle bir hengâmeli süreçte "Bonn Konferansı neticesinde Peştun asıllı Hamit Karzai, geçici Afganistan hükümetinin başkanı tayin edilir. Haziran 2002'de resmen cumhurbaşkanı olur. "Ocak 2004'te ABD ve Birleşmiş Milletlerin yardımıyla kabul edilen Afganistan İslam Cumhuriyeti kuruldu." (Afganistan'a Bakış, 2006,9). 2005'te yapılan seçimlerle Hamit Karzai Afganistan'ın seçilmiş Cumhurbaşkanı olur." (Hayri, 2007, 14). 29 Eylül 2014'te yapılan seçimlerde ise Afganistan devlet başkanlığına Eşref Gani Ahmedzai seçilir.

Afganistan'ın Etnik Yapısı

Ülkenin güney bölgelerinde yaşayan Peştun kabilelerinden birinin adıyla bağlantılı olan Afgan kelimesini tarihte ilk kullanan ve Babürname adlı eserinde zikreden Zahirreddin Babür'dür. (Hayri, 2007, 18). 2014 nüfus sayımına göre nüfusu 31.822.000 olan Afganistan'ın etnik yapısı şu şekildedir: Peştunlar %42, Tacikler %27, Türkler %21 (Özbekler, Türkmenler, Kazaklar, Kırgızlar, Uygur, Tatar), Hazaralar %4, Beluciler %2, Hindular, Araplar ve diğerleri %4 olmak üzere Afganistan çok zengin bir etnisiteye sahiptir.

Türk Afgan Münasebetleri ve 20. Yüzyıl Başlarında Türkiye-Afganistan İlişkileri

"Türk Afgan münasebetleri oldukça eski bir tarihe dayanmaktadır. Hatta bu iki ülke arasındaki ilişki bir bakıma Türklerin Orta Asya'daki yaşayışlarına kadar uzanmaktadır. O dönemde Afganistan önemli bir ticarî geçit yolu üzerinde bulunuyordu. Gazneliler ve Selçuklular döneminde Afganistan, Türkler için önemli yerleşme merkezlerinden biri olmuştur. İlişkiler Anadolu Selçuklularının kurulmasından sonra da devam etmiştir. Dinî ve kültürel esaslara dayanan ilişkiler XIX. yüzyıla kadar sürmüştür. Bu dönemde Afganistan, güneye inmek isteyen Rusya ile kuzeye yayılmak isteyen İngiltere'nin tehdidinde maruz kalmıştır." (Can, 2002, 1).

Afganistan'la Kurtuluş Savaşı neticesinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ortak kaderlerinin söz konusu olduğu söylenebilir. Ya da mevcut dönemde Batılı güçlerin emelleri, Şark dünyasında ve Orta Doğuda var olan devletleri, önce parçalanmak ve sonra küçülerek müstakil devletler olarak yeryüzü coğrafyasındaki yerini almak biçiminde ortak bir kadere doğru sürüklemiştir. Dolayısıyla "Afganistan'ın bağımsızlık mücadelesini başlattığı 1919 yılı Türk Millî Mücadelesi'nin de başladığı yıldır. Bu ortak mücadele iki ülkeyi ve iki milletin önderlerini birbirine yaklaştırdı. Türkiye'yi milletlerarası camiada ilk tanıyan devlet de Afganistan olmuştur. (Can, 2002, 2).

Türkiye'nin kuruluş yıllarından itibaren Türkiye Afganistan dostluk ilişkileri hem ülke halkları arasında hem de uluslararası ilişkilerde hep yüksek seviyede olmuştur. Buna örnek olarak Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında, barışı ve karşılıklı saldırmazlığı teminat altına almaya yönelik 8 Temmuz 1937'de imzalanan Sadabad Paketi verilebilir. Diğer taraftan Türkiye,

Afganistan Savaşı sonrasında NATO önderliğinde Afganistan'da kurulmuş ve amacı güvenliğini sağlamak ve insani yardımlarda bulunmak olan Uluslararası Güvenlik Destek Gücü (ISAF)'ın ikinci dönem komutanlığını devraldığı süreçte Afganistan'ın normalleşmesi ve güvenliğinin tesisi için çok önemli katkılarda bulunmuştur. Bu süreçte Türkiye ayrıca TİKA vasıtasıyla Afganistan'ın yeniden inşası sürecinde çok değerli çalışmalara imza atmıştır. Türkiye ile Afganistan arasındaki ikili ilişkiler günümüzde de dostluk ve barış temelleri üzerinde devam etmektedir.

Afganistan'da Eğitim Süreçleri ve Türkçe Öğretimi

Afganistan'da Türkçe öğretiminin durumunu değerlendirmeden evvel Afganistan'da 1929 yılına gelene kadar eğitim süreçlerini kısaca şu şekilde ifade etmekte fayda görülebilir. Çok geçmiş bir tarihe sahip Afganistan coğrafyasının eğitim, bilim ve kültür tarihi de bir o kadar eskiye dayanmaktadır.

"Afganistan'da dördüncü hicri senede Müslümanlar yeni tarzda medreseler yapmaya başlamışlar ve yavaş yavaş Horasan gibi büyük şehirlere medreseler ve kütüphaneler yapılmıştır. Dolayısıyla İslamiyetten sonra Horasan, İslam medeniyetinin merkezi hâlini aldı. Çünkü o zamandaki Afganistan ziraat, sanat, mimari, ticaret, tıp, ilmi, felsefe, nücum, tarihçilik, coğrafya, kimya, cebir ve edebiyatın hızlı gelişme merkezi hâline gelmiştir. (Hayri, 2007, 30). Dolayısıyla bu coğrafyada, Hoca Abdullah Ensarî (D. Hicri 481, Herat), İmam Fahr-i Razi (543- 606 Hicri), İmam Muhammet Gazalî (Tus, Hicri 456-505), Ebu Ali İbni-Sinâ (584-650 Hicri), Mevlana Celaleddin Muhammed Belhi Rumî (1207 Belh-1273 Konya), Ebu Nasr-i Farâbî (870-950) gibi çok değerli bilim adamları yetişmiştir.

Afganistan'da eğitim, İslam coğrafyasının eğitim sistemine uygun olarak gelişme göstermiştir. Eğitim süreçlerinin temelini medreseler oluşturur. "Afganistan'da çağdaş bilimler ve sayısal dersler okutulan eğitim merkezlerine "mektep", dinî ilimlerin okutulduğu eğitim merkezlerine de "medrese" denmektedir. Emir Şir Ali'nin ikinci devir padişahlığında Afganistan'da ilk defa bir Harbiye ve bir Mülkiye okulu devlet tarafından açılmış ve bütün masrafları devlet tarafından karşılanmıştır." (Hayri, 2007, 31).

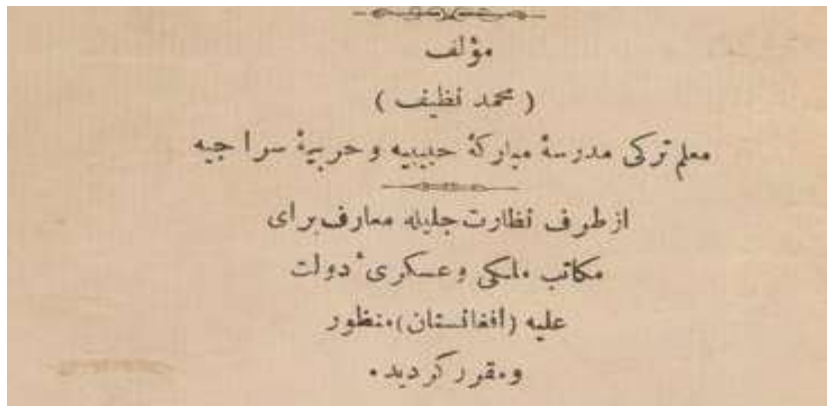
"1868 yılında Afganistan'da iki resmî okul açılmıştı. Biri Harbiye Askeri Lisesi diğeri de Mülki Hanzadeler okulu idi.." (Riştîya, 1967:198).

Emir Habibullah döneminde (1901-1919) Afganistan'ın eğitim ve kültür alanında önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bu dönemde "İlk adım Habibiye okulunun açılışıdır. On yerli ve Hintli öğretmen tarafından dört yüz öğrenci eğitime alınmış ve ders kitapları da Lahur'daki Himayet-ül İslam encümeninde telif ve tercüme edilmiştir. Habibiye okulunda üç derecede iptidaiye (ilkokul), rüştiye (ortaokul) ve idadi (lise) eğitim veriliyordu. İptidaiye dört yıl olup din bilgisi, Derice (Farsça), hesap, coğrafya ve meşk (yazı) dersleri okutulmaktaydı. Rüştiye eğitimi üç yıl olup; din bilgisi, coğrafya, tarih, Derice (Farsça), Peştuca, İngilizce, Urduca, Türkçe, resim, hıfzısıhha, siyak (ifade) ve rukum (rakamlar) dersleri verilmekteydi. İdadiye dönemi üç yıl sürmekteydi. Din bilgisi, Derice (Farsça), tarih, coğrafya, cebir, mukabele, hendese, tabîi Hikmet, kimya ve İngilizce tedris edilmekteydi." (Kamgar, 1996, 23)."

1909 yılında açılan Harbiye okulunda üç idadi ve üç ayrı Harp sınıfı vardı. Bu okulda Kur'an-ı Kerim, Hüsnü Hat, Hisap, Hendese, Coğrafya, Jimnastik, Kara Talimatı, Tabii Bilgiler,

İslam Tarihi, Sarf ve Nahiv (dil bilgisi) Handese-i İsbati, Riyazi usulleri, Kara Mesleği, Binek Topçu, İstihkâm, Muhabere, Elcebiri ve Genel Tarih dersleri okutulmaktadır. Öğretmenleri, Türkler ve Afganlılardan oluşan bu okulların masraflarını devlet karşılamaktadır. (Hayri, 2007, 37).

Bu çalışmanın konusunu teşkil eden Sarf-ı Türkî adlı kitabın jenerik sayfasında yazılı olduğu üzere kitap; Habibiye ve Harbiye okullarında muallim olan Muhammed Nazif tarafından kaleme alınmıştır. Kitabın H. 1326 (M. 1908-1909) yılında yazılmış olması ve yukarıdaki bilgiler de gösteriyor ki adı geçen yıllarda mezkûr okullarda Türkçe dersi de müfredat da yer almaktadır.

Maarife önem veren Habibullah döneminin en önemli işleri, “Habibiye” ve “Harbiye” okullarının açılması, matbuatın açılışı, çağdaş, edebî, ilmî kitapların telif ve tercüme edilip yayımlanması olmuştur (Hayri, 2007, 38).

“Şah Amanullah döneminde (1919-1929) ise dünyanın birçok ülkesi ile Afganistan arasında ilmî, kültürel ilişkiler ağı kurulmuş böylelikle Afganistan’ın maarifinin yükselmesi sağlanmıştır. Maarif Bakanlığı ilk kez bu önemde kurulur (1922) (Kamgar, 1996, 27). Bu dönemde Türkiye’ye olan ilişkiler en yüksek seviyede ilerler. “1924 yılında Hukkam Meslek Lisesi açılmıştır. Afgan padişahı ülkesinin idari usulünü genç Türkiye’nin kanunlarına göre ayarlamak istemiş ve ona göre bu okul açılmıştır. 1924 yılında Habibiye, Amaniye ve diğer ilkokul öğrencilerinden birkaç kişi seçilip tıp ve harbiye alanlarında eğitim almak üzere Türkiye’ye gönderilmişlerdir. Bir de on öğrenci yüksek eğitim almak için Almanya’ya gönderilmiştir. Aynı yıl altı öğrenci şişe yapma zanaatını öğrenmek için Delhi’ye gönderilmiştir.” (Zahir, 1960, 23).

Türkçe Öğretimi

Afganistan’da Türkçe Eğitiminin Tarihi adlı yüksek lisans tezinin yazarına göre, Afganistan’la Türkiye arasındaki sağlam ilişkilerin Türkçe öğretimine pek de tesiri olmadığı yönündedir. “Afganistan’da mevcut dönemler dikkate alındığında Türkçe öğretiminin pek bir anlam ifade etmediği görülmektedir. O dönemlerdeki yapılan ders programlarında Türkçe dersi varmış gibi olsa da durumu ve sonucu hiç belli değildir.” Hatta 1979 yılına kadar Afganistan’ın Millî Eğitiminde oranın yerli Türklerinin dili ve edebiyatının herhangi bir yerinin bulunmadığı

görülmektedir. Türk devletinin Afganistan'daki bütün kültürel faaliyetlerine rağmen Türkiye Türkçesinin eğitimi konusunda İngilizce, Fransızca ve Almanca gibi yabancı dil olarak kabul edilip önemsendiğini görememekteyiz." (Hayri, 2007, 59). "Bu konuda bir iki kaynaktan Afganistan'da ilk Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin başlangıçtaki ders programlarında bir Türkçe dersi de veriliyormuş dense de bu dersin hocası veya hocaları kimlermiş ve nasıl program uygulanmışsa, Afganistan'da Türkçe dersi görüldüğüne dair kesin bir emare yoktur. Fakat o zamanlarda ve daha sonraki zamanlarda Türkiye'den mezun olanların Türkçe eğitimi gördükleri muhakkaktır." (Hayri, 2007, 76).

Mutafa Kemal Atatürk döneminde ise Afganistan'la Türkiye münasebetleri en yüksek seviyededir. Bu dönemde "Türkiye mümkün olduğu kadar her sahada Afganistan'ı desteklemeye gayret etmiştir. Türk mütehassısları, Afganistan'a giderek bu ülkenin kültürel, ekonomik ve askerî alanlarda kalkınması için çalışmışlar. Bu idealist insanların çalışkanlıkları ve dürüstlükleri, Afgan milletinin kalbinde Türkler için büyük bir muhabbet yaratmıştır." (Hayri, 2007, 60). "Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı'nda Afganistan'ın özel bir önemi vardır. 1 Mart 1921'de Moskova'da imzalanan antlaşmayla Afganistan, Anadolu hükümetini ilk tanıyan ülkedir. Ankara'ya diplomat gönderen ilk ülke de Afganistan'dır." (Sarıhan, 2002,25).

M. Kemal Atatürk'ün Afgan lider Emanullah Han ile dostluğu, bu ülke ile ilişkilerin gelişmesini sağlamış ve günümüzde de devam eden Türkçe öğretiminin temelini oluşturmuştur. (Bağdaş, 983).

Yukarıda adı geçen tezin yazarı, 1981-1982 yılları arasında Kabil'de Tıbb-ı Revani Merkezinde Dekan Dr. Berna Afifi'nin isteği ve yardımıyla Türkiye Büyükelçiliğinde görevli Ali Bey adlı bir şahsın haftada iki gün Türkçe kursu açtığını, ders malzemesi olarak sadece bir okuma kitabı olduğunu belirttikten sonra "Öğrencilerin hepsi Afgan Türk'ünden ibaretti (Özbekler ve Türkmenler). Toplam 15 veya 19 öğrencisi vardı. Ne yazık ki kursun ömrü pek uzun değildi. Birkaç ay sonra kapanmıştı." bilgisini verir (Hayri, 2007, 79). Bütün bu bilgiler de gösteriyor ki 1990'lı yıllara kadar Afganistan'da Türkçe öğretiminin etkililiğinden ve sürekliliğinden söz edilememektedir.

Afganistan'da Türkçe öğretiminin belirli bir ivme kaydetmesi 1990'lı yıllardan itibaren başlar. Bu süreçte T.C. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından açılan okulların önemli bir yeri olduğu söylenebilir. Gülen Cemaati öbür adıyla FETÖ, diğer Orta Asya ülkelerinde olduğu gibi burada da okullar açmıştır. Ancak FETÖ kaynaklı 15 Temmuz Askeri Kalkışması (Darbe Girişimi) bu okulların açılış amacının hiç de görüldüğü gibi iyi niyetli olmadığını göstermiştir.

Afganistan'da Türkçe öğretiminde Türk Askerinin önemli rolü olduğu görülmektedir. 2001 yılında ISAF komutanlığını Türkiye'nin üstelenmesiyle ATGK Komutanı Hakan Temizkan, Afganistan'da Türkçe öğrenmek isteyen Afgan askerlerine yönelik hazırlanan "Yabancılar İçin Türkçe Dil Bilgisi" isimli iki ciltlik kitabın ön sözünde, Afganistan Hava Harp Okulunda bir Türkçe Dershanesi açıldığı ve 03 Mayıs 2003 tarihinde Türkçe eğitimine başlandığı belirtilir. Ayrıca bu kurslarda Türkçe öğrenen Afgan subaylar ve öğrenciler Türkiye'deki çeşitli askeri okullara ve kurslara gönderileceği ifade edilir. (Aşık, 2003,1). "Bu kurslarda Türkçe eğitimine katkıda bulunan hocalar da tabii ki Türk subaylarından oluşmaktadır. Örnek olarak onlardan biri olan Öğretmen Yzb. Ahmet Aşık'ın fedakâr çalışmalarının şahidi olduğumu da söyleyebil-

rim. Öğr. Yzb. Ahmet Aşık'ın o yıllarda büyük zorlukla hazırladığı "Yabancılar için Türkçe Dil Bilgisi" ders kitabının ikincisini Türkçe-Farsça olarak karşılaştırmalı şekilde hazırlamıştır." (Hayri, 2007, 87).

Afganistan'da Kabil Üniversitesi'ndeki Dil ve Edebiyat Fakültesinin Türkoloji bölümü 1983 yılında Komünist rejimin Babrak Karmal döneminde "Özbek Dili ve Edebiyatı Bölümü" adı altında açılmıştı. Kabil Üniversitesinde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünün açılması ise Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliği ve ISAF'ın Komutanlığını üstlendikten sonra Türk Silahlı Kuvvetlerinin isteği ile 2003 yılında açılır. Üniversitede Türkoloji Bölümü için gösterilen yeri ise TİKA, modern eğitim anlayışına uygun biçimde tefriş eme görevini üstlenir. Hâlihazırda adı geçen üniversitede Yunus Emre Enstitüsüne yer verilmiş olup, Enstitü burada Türkçe öğretimi faaliyetlerine devam etmektedir.

Türkçe öğretimi adına yapılan bütün bu çalışmaların, Afganistan'da eğitim öğretimin mevcut yapısı ve gelişme imkânları veya sınırlılıkları ölçüsünde ilerlemekte olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Afganistan'da Türkçe öğretiminin arz talep dengesi içinde ilerlediği söylenemez. Afganistan'da Türkçe öğrenmeye karşı yoğun ilginin olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte bu ilgiye cevap verecek Türkçe öğretimi ortamları istenilen ölçü ve standartta maalesef oluşmamıştır.

Araştırmanın Amacı (Bir Türkçe Öğretimi Kitabı Olarak Sarf-ı Türkî)

Bu çalışmanın temel amacı, H. 1326 yılında Afganistan coğrafyasında Türkçe öğretimi için Muhammed Nazif tarafından hazırlanan kitabın Türkçe öğretimi yöntem, teknik ve ilkeleri bakımından incelenmesini teşkil etmektedir. Diğer taraftan 20. yüzyıl başlarında Afganistan'da böyle bir kitabın yazılması da ayrıca tetkike değer görülmektedir. Bu meyanda özellikle 20. yüzyıl başlarında Afganistan'da eğitim öğretim süreci ve açılan okullar değerlendirilmiştir. Bu okullardan Harbiye ve Habibiye okullarında Türkçe dersleri de verildiği çalışmanın başlangıç kısmında ifade edilmiştir. Dolayısıyla mezkûr kitabın bu okullarda Türkçe dersi için hazırlandığı tespit edilmektedir.

Çalışmada öncelikle Sarf-ı Türkî hakkında genel bilgi verilecektir. Daha sonra kitap dil öğretimi yöntem, teknik ve ilkeleri sınırlılıklarında incelenecektir.

Araştırmanın Önemi

Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminin tarihsel gelişimi hakkında birçok çalışmanın yapıldığı bilinmektedir. Bunlardan en sonuncusunun Mustafa Balcı'nın, "Tarihî Seyirde Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi I: Cumhuriyet Dönemi Öncesi Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi" adlı çalışması olduğu söylenebilir.

Balcı adı geçen çalışmasında Cumhuriyet dönemine kadar tarihî seyirde üzerinde değerlendirme yapılmış veya şu ana kadar dil öğretimi bağlamında herhangi bir sistematik çözümlenmeye vasil olmamış birçok eseri söz konusu eder. Nitekim araştırmaya konu ettiğimiz Sarf-ı Türkî adlı eserle ilgili bilgilere de Balcı'nın bu çalışmasında yer verilmektedir. Balcı çalışmasında eser ve eserin dil öğretimi yöntem ve teknikleri hakkında da bilgi vermektedir. (Balcı, 2016, 40). Balcı, bu eser dışında isimlerini verdiği diğer kitaplar hakkında da kısa bilgiler

vermeyi ihmal etmez. Yapılan bu çalışma şüphesiz konu alanı araştırmacıları için merak uyandırıcı ve keşif heyecanına sevk edici bir nitelik taşımaktadır.

Balcı'nın çalışmasından da anlaşılacağı üzere Türkçe öğretimi alanında tarihî seyrinde birçok kitap, risale vb. hazırlanmıştır. Bu eserler şüphesiz yazıldığı zamanlarda Türkçe öğrenenler için önemli bir boşluğu doldurmuş olmalıdır. Bununla birlikte -çok bilinen bazı eserler dışında- adı geçen veya henüz adından söz edilmeyen bu eserlerin Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi bağlamında sistematik biçimde incelenip değerlendirildiği tam olarak söylenemez. Hatta incelenen bazı eserler hakkında da birbirini tekrar eden klişe değerlendirmelerin yapıldığı tespitlerimiz arasındadır. Örnek olarak Kaşgarlı Mahmut'un Divanü Lügati't-Türk adlı sözlük çalışmasının birçok araştırmacı tarafından Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi hususunda sistematik ilk kitap olduğu ifade edilir. Balcı adı geçen çalışmasında ayrıca bu konuyu tartışma zeminine taşır. "Mahmud el-Kaşgarî'nin bu eseri, "yabancı dil olarak Türkçe öğretimi kitabı" kabul edilebilir mi/edilmeli mi? Aslında bu eserin yazılış amacı Araplara Türkçe öğretmek değil Türkçenin Arapça kadar zengin ve gelişmiş bir dil olduğunu göstermek ve bundan dolayı da öğrenilmeye değer olduğunu ortaya koymaktır... Muhtevastan da anlaşıldığı üzere Kaşgarî'nin bu eseri Türkçeyi yabancı dil olarak öğreten kitap olmaktan ziyade onu inceleyen, özelliklerini ve söz varlığını ortaya koyan ilmî bir eserdir." (Balcı, 2016, 12). diyerek meseleye farklı bir bakış getirir.

Dolayısıyla hem çok bilinen kitaplar üzerine yapılan klişe değerlendirmeler hem de üzerinde henüz kalem oynatılmamış eserler için yapılacak çalışmalar, Sarf-ı Türkî üzerine tarafımızdan yapılan bu değerlendirmeyi önemli kılmaktadır. Böylelikle diğer eserler üzerine daha sistemli makale veya tez boyutunda çalışmalar yapılmasının önemi bir kez daha dile getirilmiş olacaktır.

Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yönteminden yararlanılmıştır. Nitel araştırma, "gözlem görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma" olarak tanımlanır. (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s.39). Araştırma betimleyici bir çalışma olup veriler, doküman incelemesi yöntemi ile toplanmıştır. "Doküman incelenmesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar" (Yıldırım ve Şimşek, 2011, 187). Çalışmanın deseni nitel veri analizi tekniklerinden betimsel tarama modelidir. "Tarama modelleri, geçmişte veya hâlen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey veya nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır" (Karasar, 2006, 77). Çalışmada Muhammed Nazif tarafından hazırlanan Sarf-ı Türkî adlı kitap içerik analizine göre incelenmiştir. "İçerik analizi, toplanan verilerin önce kavramsallaştırılması daha sonra da ortaya çıkan kavramlara göre mantıklı bir biçimde düzenlenmesi ve buna göre veriyi açıklayan temanın saptanmasıdır" (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 227).

Bulgular ve Yorum

Bu bölümde Sarf-ı Türkî adlı kitap, Türkçenin yabancı dil öğretimi yöntem, teknik ve ilkeleri bağlamında incelenmiş ve elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

Sarf-ı Türkî Adlı Kitabın Genel Çerçevesi

Kitabın Adı: Sarf-ı Türkî

Müellif: Muhammed Nazif

Kitabın künyesinde müellifin, Habibiye ve Harbiye medreselerinde Türkçe muallimi olduğu yazılmıştır.

Kitabın, Afganistan Maarif Bakanlığı tarafından Mülkî ve Askerî Yüksek Devlet Okullarında okutulmak üzere hazırlandığı ifade edilir. Yazar yazının sonunda kendisini Muallim-i Lisan-ı Osmanî (Osmanlı Dili Muallimi) olarak tanıtır.

Mukaddime bölümünde müellif, risaleyi yazma amacını ve bu risaleyi Osmanlı dilini öğrenmeye hevesliler için soru cevap yoluyla yazdığını ifade eder.

Kitabın üçüncü sayfasının başlığı “**Muhtasar-ı Sarf-ı Osmanî**”dir. Bu başlıktan da anlaşılmaktadır ki kitap, Türkçenin (Osmanlı Türkçesinin) özet şeklinde sarf kısmını teşkil etmektedir. Sarf, kelime türemeleri ve fiil çekimleri konularını işleyen temel Arapça gramer biliminin adı” olarak tanımlanır. Dil bilgisinin kelime (yapı bilgisi) bölümünü ifade eden sarf kelimesinden de anlaşılmaktadır ki müellifin bu kitabı, Türkçe öğrenmek isteyenler için (Osmanlı Türkçesine) Giriş/Başlangıç anlamına gelmektedir. Kitabın bu hususu aşağıda ayrıntılı biçime incelenip değerlendirilecektir.

Kitapta Konuların Sıralanışı

1. Osmanlı Lisanında Sarfın Bahisleri	8. Müteaddi (Geçişli) - Lazım (Geçişsiz) Fiiller
2. Hareke	9. Malum (Etken) ve Meçhul (Edilgen) Fiiller
3. Kelime	10. Basit Masterlar / Birleşik Masterlar (Basit Fiiller / Birleşik Fiiller) Yeterlik Fiili (Fiil-i İktidari) Tezlik Fiili (Fiil-i Ta'cili)
4. Harf	11. Yardımcı Fiil (imek fiili) (Yardımcı Fiilin Zamanlara Göre Fiillere Gelişi) Birleşik Zamanlı Fiiller ve Çekimleri ve Yardımcı Fiilin Görevi
5. İsimler İsmin Çeşitleri Özel İsim, Cins İsmi Çokluk İsmi, Teklik İsmi İsmin Hâlleri	EKLER 12. Zarf Fiil Ekleri -Up eki -IncA eki - All eki - A kadar

	- DİĞİ - AcAĞI
6. Zamirler Zamir Çeşitleri Zamir Ekleri / Fillerde şahıs zamiri ekleri	13. İsm-i Fail (Sıfat Fiiller) -An 14. (İsm-i Meful) Sıfat Fiilin Edilgen Yapısı (kes-il-en)
7. Mastar nedir? Tanımı Mastarın Fillerle Gelişi? -mek / -mak Mastar Çeşitleri (İsim Fiiller) Fillerde Olumluluk/ Olumsuzluk Fiillerde Zaman Geçmiş Zaman (Bilinen Geçmiş Zaman) Geçmiş Zaman (Olumlu/ Olumsuz Çekim- leri) Geçmiş Zaman (Öğrenilen/duyulan) (Olumlu/olumsuz çekimleri) Şimdiki Zaman Şimdiki Zaman (Olumlu /Olumsuz Çekim- leri) Gelecek Zaman Gelecek Zaman (Olumlu / Olumsuz çekim- leri) Geniş Zaman (Fiil-i Muzari) Geniş Zaman (Olumlu / Olumsuz Çekimi) Gereklilik Kipi Gereklilik Kipinin Olumlu/ Olumsuz Çe- kimi İstek Kipi (Fiil-i İltizami) İstek kipi Olumlu/olumsuz çekimi Emir kipi Emir kipi olumlu/ olumsuz çekimi	15. İsm-i Alet (-GI) eki Örnek: kesmek: keski çalmak: çalgı 16. İsm-i Mekan Örnek: Yaylamak – yaylak 17. İsm-i Zaman -DIkDA Örnek: geldikte, okudukta 18. Edatlar, Bağlaçlar ve Ünlemler 19. İsm-i Tasgîr 20. -DaN Ekinin Cümlede İşlevi (...) 21.- DA ekinin işlevi 22. - IIk ekinin işlevi 23. Diğer Bazı Eklerin İşlevleri (mI, ta, dahi, hatta, gibi, lakin, bile, değil, 24. Bazı Fiillerin Zamanlara Göre Çekimi Tablosu

Toplam 50 sayfa olan kitapta müellifin, dil öğretim yöntemi olarak temelde dil bilgisi çeviri yöntemini ve buna bağlı olarak genel çerçevede tümevarım yöntemini kullandığı söylenebilir. Kitap, Farsça-Türkçe hazırlanmıştır. Kitapta, dil bilgisi kuralları Farsça açıklanmış ve örnekler Farsça-Türkçe olarak verilmiştir. Yazar, kitabın tamamında soru-cevap tekniğini kullanmış ve bu tekniği kullanırken konuyu örneklerle açıklamıştır. Yalnız burada dikkate değer en önemli husus soru-cevap tekniğinin teknik olmaktan ziyade bir yöntem olarak müellif tarafından benimsenmiş olmasıdır. Kitabın son bölümünde müellif, tablo hâlinde fiillerin bütün zamanlara göre çekimini vermiştir.

Dil Bilgisi Çeviri Yöntemi ve Uygulama Örnekleri

Dil bilgisi çeviri yönteminin, bir dilin yabancı dil olarak öğretiminde yeni yaklaşım ve dil öğretim model ve yöntemlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte ve dil öğrenme ve öğretiminin işlev ve anlamındaki değişim ve dönüşüm sebebiyle günümüzde pek işlerliği kalmış bir yöntem olmadığı söylenebilir.

“Bu yöntemin uygulanmasında kelime ve cümle yapıları ile ilgili kurallar ezberletilir. Ayrıca dildeki kelimeler ve onların çekimlenmiş hâlleri, kelime listeleri hâlinde öğrencilere verilir ve bu kelimelerin ezberlenmesi sağlanır. Yöntemin uygulamaları arasında ezberlenen kuralların pekiştirilmesi için sınıfta yapılan çeviriler de dikkat çekmektedir (Güzel-Barın, 2013, 183; Demircan, 1990, 150-151).

“Bu yöntemde dilbilgisi öğretiminde tümevarım kullanılır. Başlangıçta öğrencilere okutulan metinlerdeki dil bilgisi kalıplarına öncelik verilir.

Öğretim ilerledikçe daha karmaşık gramer yapıları geniş dilbilgisel açıklamalarla birlikte verilir.

Bu yöntemin temel amacı, dilin kurallarını öğretmek ve bu kurallar vasıtasıyla doğru çeviri yapabilmektir.

Yöntemin uygulandığı öğretim ortamında kullanılan dil genellikle öğrencinin ana dilidir. Bununla birlikte öğretim sırasında anadili ve yabancı dil birlikte kullanılır.

İki dil birbiriyle karşılaştırılarak tüm düzeylerdeki bilgiler, kaynak dilden hedef dile ve hedef dilden kaynak dile çevrilir (Hengirmen, 2006).

Öğrencilere önemli kelimelerden oluşan bir kelime dağarcığı kazandırmak için üzerinde çalışılan okuma parçalarındaki bütün yeni kelimeleri öğrenmeleri istenir (Doğan, 2012: 79).

Alıştırmalar çoğunlukla birbiri ile ilişkisi olmayan cümleleri amaç dilden, anadile çevirme üzerine odaklıdır (Demirel, 2010: 37). Bu yöntem telaffuz konusunu pek fazla önemsemez. Asıl amaç diller arasındaki çevirinin doğruluğudur.” (Yukarıdaki kaynaklardan akt.: Memiş, Erdem, 2013, 300).

Müellif, kitabın başından sonuna dek, soru-cevap tekniğini kullanır. Yukarıda da ifade edildiği üzere soru-cevap tekniği kitabın temel öğretimi biçimini teşkil eder. Dolayısıyla soru cevap, teknikten ziyade benimsenen bir yöntem olarak belirginlik kazanır. Bununla birlikte müellif, bir öğretici olarak soruyu sorduktan sonra cevabını da kendisi verir. Hem soru hem cevap ana dilde verilmekte olup Farsçadır.

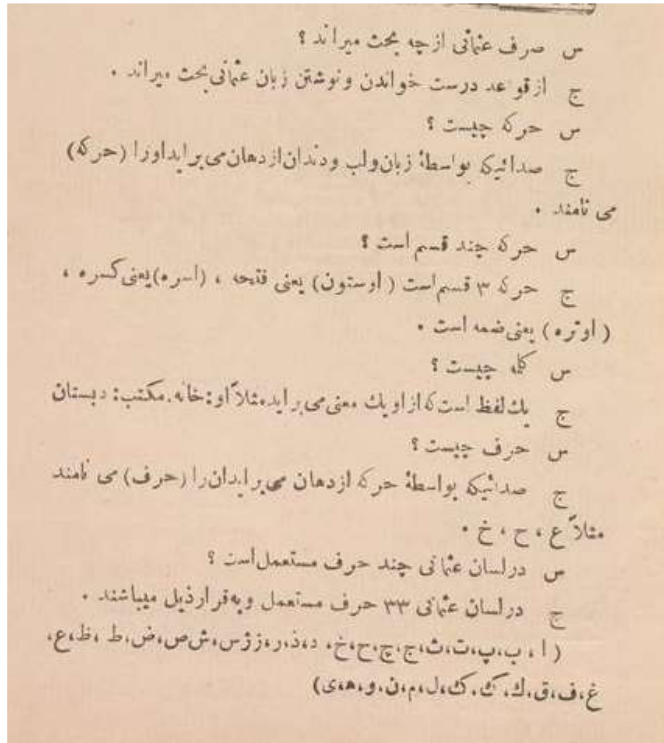
Esasında müellifin soru-cevap tekniğini kullanmasının temel bir başka sebebi vardır. Müellif, kitabını kendi kendine öğrenmeye uygun bir nitelik kazandırmak için bu tekniği veya yöntemi benimsemiştir. Soru-cevap tekniğine Sokrat tekniği de denir. Dolayısıyla kitaptan hareketle tek başına Türkçe öğrenen için sanki öğretmen-öğrenci arasında karşılıklı konuşma gerçekleşiyormuş biçiminde müellif kitabını hazırlamıştır.

Müellif, öncelikle Osmanlı Sarfının kaç bahis olduğu sorusuyla konuya giriş yapar ve bunun cevabını yine kendisi verir. Diğer taraftan kitap, dil bilgisi çeviri yöntemine göre hazırlanmış olduğundan, bu kitap yoluyla Türkçe öğrenmek isteyen kişi öncelikle ana dilinin yani Farsçanın temel dil bilgisi kurallarını bilmek durumundadır. Bu ön bilgi olmadığı takdirde hedef dili öğrenmenin gerçekleşme olasılığı çok zayıf bir ihtimal olabilir.

Soru-cevap yönteminin veya tekniğinin bir başka özelliği ise soruların belli bir sırada verilmesidir. Bu anlamda her konu kendi içinde basitten karmaşığa doğru bir sıralanış ile açıklanmıştır. Diğer taraftan bu ilke basitten karmaşığa ilkesi kitapta konuların belli bir sıraya göre verilisinde de söz konusudur. Bu hususa ilkeler bölümünde örnekleriyle birlikte ayrıca yer verilecektir.

Müellif, ders anlatımına/konuya “Osmanlı sarfı kaç bahis üzeredir?” sorusuyla başlar. Bu soruya cevap verdikten sonra, ikinci soru, hareketin ne olduğu üzerinedir. Üçüncü soru hareketin kısımları, dördüncü soru kelime nedir sorusu, beşinci soru, harf nedir, altıncı soru Osmanlı dilinde kaç harfin kullanıldığına dairdir.

Bu bölümle ilgili sayfa aşağıda verilmiştir:

Yedinci soru ile birlikte kelime türlerine giriş yapılır ve ilk kelime türü isimdir.

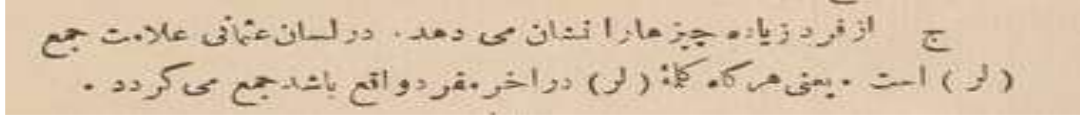
İsimle ilgili sorular şunlardır:

İsim nedir? Kaç kısımdır? Özel isim, cins ismi nedir?

20. Yüzyıl Başlarında Afganistan Coğrafyasında Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Üzerine Hazırlanan Bir Kitap: Sarf-ı Türkî

Müellif, özel ve cins isimlere örnek olarak, Ahmed, Kabil, İstanbul; kitap ve kalemi veriyor.

Daha sonra çokluk ve teklik isimlerle ilgili sorular gelir. Türkçede çokluk isimleri verirken kelimeleri çokluk yapan -lAr eki anlatılır.

“Osmanlı lisanında çokluk alameti (-lAr)dır. Yani her vakit -lAr eki kelimenin sonunda olur ve kelimeyi çokluk yapar.”

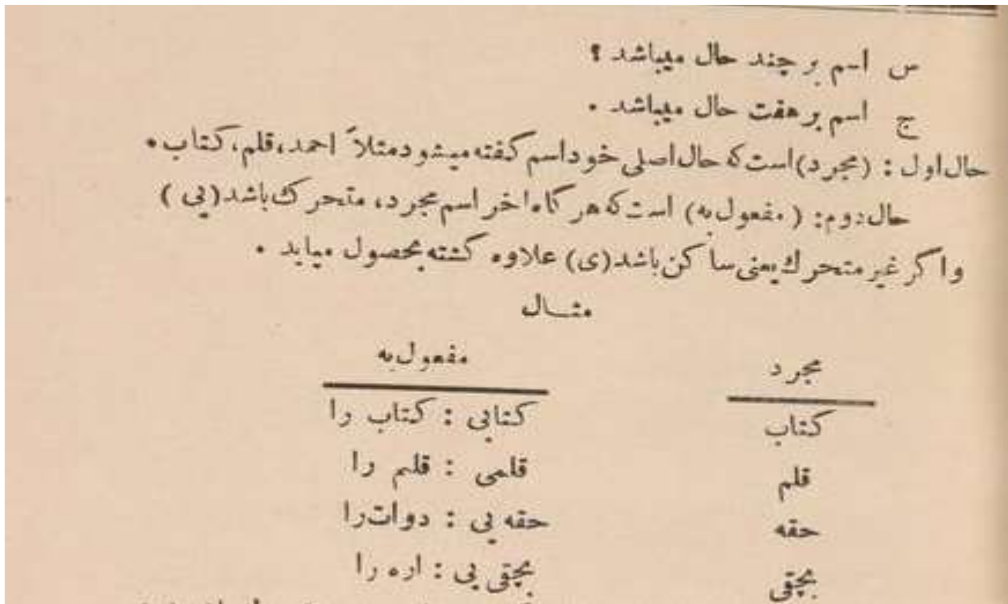
Müellif bu açıklamayı yaptıktan sonra isimlerin teklik ve çokluk çeşidine uygun örnekler verir. Örnekler hem Türkçe hem Farsçadır.

ev-hane : evler- hanehâ
kalem-kalem: kalemler-kalemhâ
mektep-debistân:mektepler- debistanhâ

مثلاً	
جمع	مفرد
خانها	او : خانه
قلمها	قلم : قلم
مکتبها	مکتب : دبستان

İsimlerle ilgili bahis, ismin hâlleri ile devam eder.

Müellif tümevarımla birlikte tüm dengelim yönteminden de istifade etmektedir. Bu yöntemden hareketle öncelikle cevap içinde tanımı yapmakta daha sonra o tanımdan hareketle örnekler vermektedir. Örnek olarak aşağıdaki parça gösterilebilir.

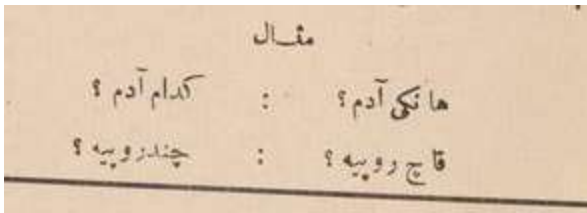
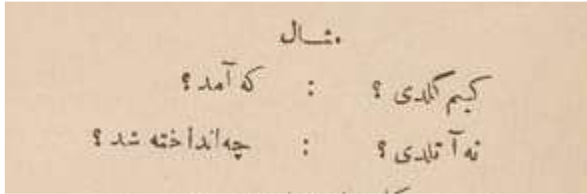
İsmin hâlleri soru cevap yöntemi/teknîği vasıtasıyla, soru, açıklama/tanımlama ve örnekler verme biçiminde öğretildikten sonra zamirlerin öğretimine başlanır.

Bu bölümde de müellifin sistemi değişmez. Önce soru gelir, sonra sorunun cevabı ve ardından cevaba uygun örnek veya örnekler. Sorular ve cevaplar Farsça, örnekler ise Türkçe ve Farsçadır.

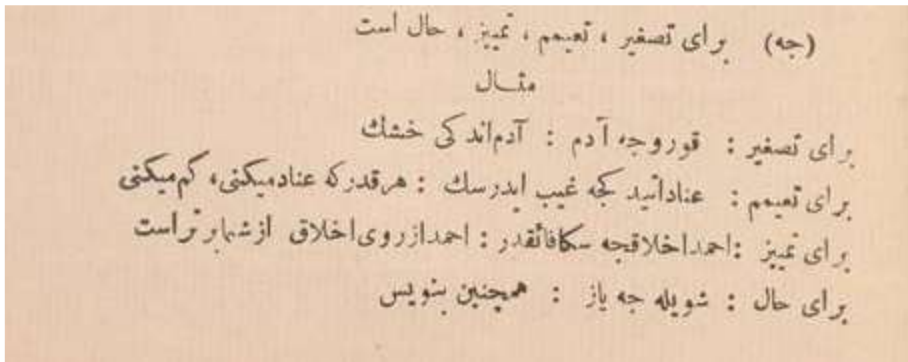
Müellif, ismin hâllerini verdikten sonra, konunun pekiştirilmesi amacıyla isimlere gelen ekleri bir tablo üzerinde farklı Türkçe kelimeler vasıtasıyla gösterir. Ayrıca Türkçe kelimelerin Farsça karşılıkları da yazılır.

Müellif, herhangi bir konunun temel noktalarını anlattıktan ve o konuyla ilgili örnekler verdikten sonra öğrencilerin yapmaları için Temrin/Alıştırma bölümüne de yer vermektedir. (Örnek s. 9).

Kitapta, zamirlerin verilisinde kısa da olsa Türkçe cümle örnekleri verilmeye başlanmaktadır.

Bütün dil bilgisi konuları, belli bir aşamalık ilkesi üzerine verilmektedir. Kitabın fiiller kısmına gelindikten sonra cümle örneklerine daha fazla rast gelinmektedir. Özellikle eklerin görev ve işlevleri ile birlikte cümle seviyesinde örneklere sıklıkla yer verilmektedir.

Öğretim İlkeleri ve Dil Öğretimi İlkelerine Uygunluk Bakımından Sarf-ı Türkî

Öğretim İlkeleri çok genel olmakla birlikte özellikle dil öğretimi ve incelenen Sarf-ı Türkî'nin sınırlılıkları dâhilinde şöylece ifade edilebilir.

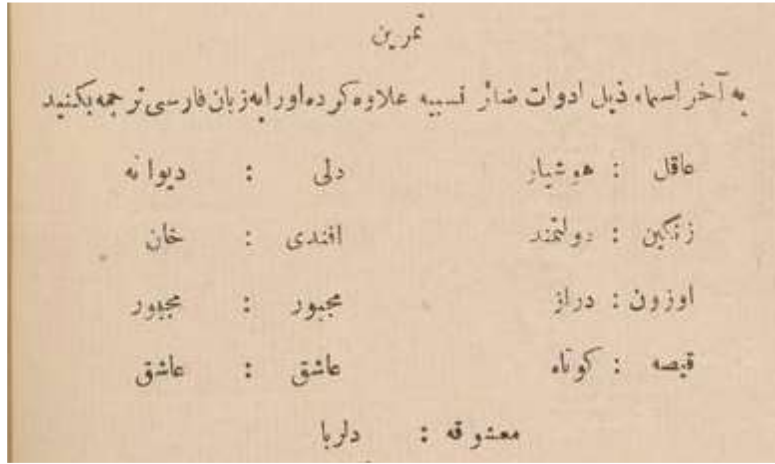
Öğretim ve dil öğretiminin en temel ilkesi öğrencinin *hazır bulunmuşluğudur*. Sarf-ı Türkî, adından da anlaşıldığı üzere öğrenenin Türkçe dili bakımından ön öğrenmeleriyle ilgilenmemektedir. Bununla birlikte dil bilgisi kitabı olan Sarf-ı Türkî adlı ders gereci üzerinden Türkçe öğrenen kişiden öncelikle ana dilinin dil bilgisi kurallarını iyi bilmesi beklenmektedir. Dolayısıyla bu kitabın öğrenende ana diline vukufiyet bağlamında hazır bulunmuşluk beklediği söylenebilir.

Öğretimin ikinci ilkesi *Hedefe / Amaca Göreliktir*. Hazırlanan bir ders gerecinin/uygulamaların amacı veya hedefi olmalıdır ve buna uygun hedef davranışların veya kazanımların önceden belirlenmesi ve belirlenen bu hedef davranışlara göre yöntem doğrultusunda ders gerecinin hazırlanması beklenir. Sarf-ı Türkî'nin yazılış amacı Mukaddime kısmında belirtilmiştir. Ayrıca Sarf bölümünün (kelime bilgisi) bütün içerikleri belli bir sırada verildiğinden kitabın *Amaca Görelilik* ilkesine göre hazırlandığı söylenebilir.

Öğrenme/öğretimin bir diğer ilkesi *tekrardır*. Sarf-ı Türkî'de konu tekrarı bulunmamaktadır. Ayrıca konu tekrarının kitap yerine öğretmenin derste uygulaması söz konusudur. Bununla birlikte müellif, kitap boyunca birçok konunun anlatımında aynı Türkçe kelimeler üzerinde örnekler vermektedir. Böylelikle kelimelerin farklı konu örnekleri üzerinde tekrarlanması ile kalıcı hâle gelmesi planlanmış olmalıdır.

Güdüleme ilkesi hem öğretimin hem dil öğretiminin temel ilkelerindedir. Güdüleme ilkesinin bir diğer ifade şekli anlamlılıktır. Bu ilkeye göre öğrenenin ya kendisi ya da öğretici tarafından "Ben bu konuyu niçin öğrenmeliyim? Bu konuyu veya bu dili öğrenmemin benim için ne faydası olacak?" sorularının cevabı olmalıdır. Bir ders kitabı olan Sarf-ı Türkî'de güdüleme veya güdülenme Mukaddime kısmında yapılmaktadır.

Öğrenen ve öğreten için bir konunun öğrenilmiş veya öğretilmiş olması çok önemlidir. Bu durum aynı zamanda konunun ne kadar öğrenildiğini de gösterir ve böylelikle öğrenende ve öğreticide motivasyon sağlar veya motivasyonu azaltır. Konuların öğretilip öğretilmediği/öğrenilip öğrenilmediği *geri bildirim* ilkesi ile anlaşılabilir. "Öğrenciye, öğrenmelerinin doğruluğu ya da yanlışlığı hakkında verilen mesajların bütününe geri bildirim denir." (Kuğuoğlu, 2012, 16). Geri bildirim gerçekleştirilmesi için verilen veya anlatılan konu/ünite hakkında bir takım ölçme ve değerlendirme teknikleri kullanılabilir. Sarf-ı Türkî müellifi eserini kendi kendine öğrenmeye uygun biçimde hazırlamıştır. Dolayısıyla bu kitap bilerek veya kendiliğinden öğretim ilkelerinin birçoğuna uygunluk göstermektedir. Sarf-ı Türkî'de müellif anlattığı herhangi bir konu sonunda konuyla ilgili Temrin/Alıştırma bölümü eklemiştir. Böylelikle kendi kendine öğrenen öğrenci neyi ne kadar öğrendiğini görebilmekte veya öğreten öğrenene bu alıştırmaları yaptırarak hem öğrencisinin durumunun hem de gerçekleşmeyen öğrenmelerden hareketle öğretim sürecindeki sıkıntılarını takip edebilecek ve gerekli önlemleri alabilecektir.

Öğrenciye uygunluk ilkesi, öğretim etkinliklerinin, öğrencinin zihinsel yeteneklerine, ilgisine, heyecanına ve eğilimlerine uygun olması ilkesidir. (Kuğuoğlu, 2012, 19). Öğrencinin dilsel ve zihinsel gelişimi seviyeleri ve farklılıkları önemlidir. Bu ilkede esas, her öğrencinin farklı öğrenme hızı olduğunun bilinmesidir.

Aşamalılık ilkesi gözetilerek hazırlanmış bulunan Sarf-ı Türkî adlı eserde öğrencilerin öğrenme biçimlerine göre farklı öğretim teknikleri kullanılmamıştır. Bununla birlikte öğrencilerin konuyu kavramalarına yönelik olarak soru-cevap tekniği uygulanmış ve bu tekniğin uygulanmasında soru ve cevaplar basitten karmaşığa doğru bir sıralama ile verilmiştir.

Dolayısıyla öğretim ilkelerinden **kolaydan zora, basitten karmaşığa** ilkesi bu kullanılan öğretim tekniği ile birlikte müellifin ziyadesiyle dikkat ettiği bir husus olmuştur, denilebilir. Bu ilke eğitimde aşamalılık ve sarmallık ilkesi ile de uygunluk gösterir. Aşamalılık ilkesine göre konular birbirinin devamı ve birbirini destekleyici ve tamamlayıcı nitelik gösterir. Bu ilkeye göre, öğrenenin “kolayca üstesinden gelebileceği öğrenme etkinlikleri ile işe başlamalı, gitgide zorlaşan ve karmaşık yapıya sahip etkinliklere doğru aşamalı olarak gidilmelidir (Kuğuoğlu, 2012, 21). Müellif kitabında, önce harekeyi, kelimeyi ve harfi öğretiyor sonra da kelime türlerinin öğretimine geçiyor. Kelime öğretiminde ise öncelik isimlerin öğretimindedir, daha sonra ise zamirler, mastarlar ve fiiller geliyor. Fiillerin çeşitli özelliklerinden sonra edatları konu edinen müellif Edatlar bahsini (Edat, bağlaçlar ve ünlemler) şeklinde birleştiriyor. Böylelikle konuları basitten karmaşığa ve kolaydan zora ilkesine göre aşamalı birbirini takip eder ve destekler nitelikte vermiş oluyor. Müellif aşamalılık ilkesini bir konunun verilisinde de uygulamaktadır. Örnek olarak İsimler konusunu şu şekilde veriyor:

Önce isim nedir sorusu üzerine ismin tanımı,

İsim çeşitleri (özel isimler, cins ismi)

İsimlerin çokluk ve teklik biçimleri

Son olarak,

İsmin hâlleri (örneklerle birlikte)

Yakından uzağa ilkesine, “çocuğun en yakın çevresi olan ailesinden, mahallesinden, köy ve kasabasından, şehirden, bölgesinden, ülkesinden, komşu ülkelerden ve dünyadan bir sıra izleyerek yaş, zihin ve sınıf seviyesine göre konuların, öğretim etkinliklerinin seçilmesine dayanır.” (Kuğuoğlu, 2012, 21). Bu ilke, temel seviyede dil öğretiminde öğrenenin yakın çevre-

sinde yer alan eşya ve kavramlara ait kelimelerin öğretilmesi olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla öncelikle sınıf içindeki eşya ve nesnelere, öğrencinin doğrudan ilgi alanına giren kelimeler ve bunların öğretimi bu ilkeyle ilgilidir, denilebilir.

Sarf-ı Türkî dil öğrenimine yeni başlayanlar için hazırlanmış bir dil bilgisi kitabıdır. Bununla birlikte kitapta örnek olarak gösterilen kelimelerin öğrenenlerin yakın çevresinden seçildiği görülmektedir. Kelime seçiminde somuttan soyuta ilkesine de müellifin titizlikle dikkat ettiği söylenebilir.

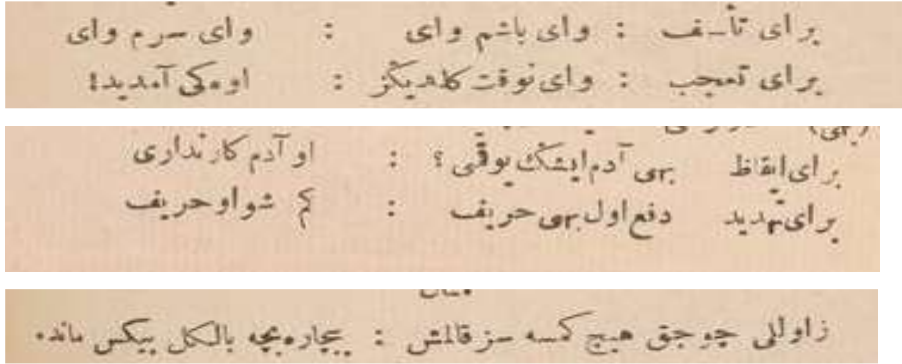
Bu kelimelere ve cümlelere şu örnekler verilebilir:

Ev, kalem, mektep, kitap, kuyu, hokka, bıçkı, bahçe, şimendifer, dükkân, kuşak, süngü, mızrak, kalpak, araba, iskemle, masa, çanta, bıçak, çatal, kaşık, kuşak, boyun bağı, çorap, rüzgar, gök, hamam, duvar vs.

İsimler için ifade edilen durumun fiillerin öğretiminde de uygulandığı söylenebilir. Kitapta, günlük hayatta sıklıkla kullanılan fiiller seçilmiştir: *gelmek, gitmek, yazmak, okumak, tapınmak, susmak, susamak, acıkmak, anmak, kaldırmak, bırakmak, dikmek, kapmak, kaçmak, acele etmek, tezyin etmek, anlamak, kalmak, yemek, durmak, kırmak, medh etmek, öğrenmek, bilmek, bulmak, tutmak, söylemek, sormak, oturmak, içmek, ağartmak, kazımak, yapmak, dinlemek, rahm eylemek* vs.

Kullanılan kelimeler ve cümle örnekleri de *yaşama yakınlık ve yaşayan dilin kullanılması* ilkelerine uygunluk göstermektedir.

Yazarın seçtiği isim ve fiiller, hayatın içinde kullanılan kelimelerdir. Cümleler için de benzer düşünce geliştirilebilir.

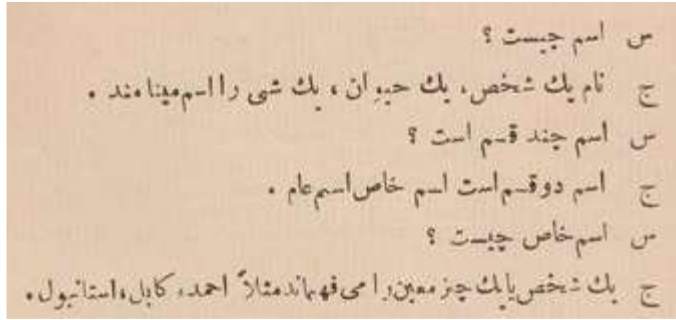
Öğretimin bir başka ilkesi de *Ayanilik (Açıklık)* ilkesidir. “Bu ilke eğitim-öğretim ortamında öğretmenin vereceği mesajların öğrencinin kolayca anlayabileceği dilde, açık ve anlaşılır olması esasına dayanır. Bu ilkeye göre öğrenci, öğretmenin anlattıkların anlayabilmeli ve ifadeler anlaşılır olmalıdır. Günlük dilde kullanılan, öğrencilerin anlayabileceği kelimeler kullanılmalıdır.” (Kuğuoğlu, 2012, 24). Sarf-ı Türkî adlı kitabın, öğretimin bu ilkesine uygun olarak hazırlandığı söylenebilir.

Kitabın Habibiye ve Harbiye Okulları müfredatına uygun hazırlandığı bu çalışmanın başlangıç kısmında ifade edilmiştir. Soru-cevap tekniğinin benimsendiği ve öğretmen öğrenci diyalogu şeklinde konuların açıklandığı ve öğrenenlerin kendi dilinde hazırlanan bu kitapta müellifin özellikle kullandığı dile ve soru cümlelerinin ve sorulara verilen cevapların açıklığına titizlik gösterdiği söylenebilir.

Basitten karmaşığa doğru bir yol takip edilen sorularda kısalık, açıklık ve anlaşılabilirlik söz konusudur.

Örnek sorular:

- 1) İsim nedir?
- 2) İsim kaç kısımdır?
- 3) Özel isim nedir?

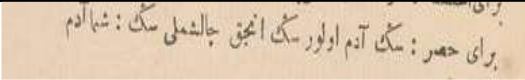
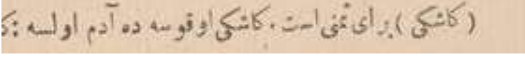

Bu soruların cevapları da, sorularda olduğu gibi ana dili Farsça olan biri için açık, anlaşılır ve somuttur.

Bu ilkenin bir başka niteliği de öğretimde verilen örneklerin birden fazla duyu organına hitap etmesidir. “Eğitimde kullanılan ayanîlik terimi, daha çok nesnenin kendisiyle ilgili, nesnelere hitap edilirlilik olarak anlamlandırılır. Bu ilke, öğrenen kimsenin, nesne ya da varlığın kendisi ile temasa gelmesini gerektirir.” (Barın, 2010, 129). Sarf-ı Türkî’de verilen örneklerin Farsça-Türkçe olması ve müellifin göz hitap etmesi bakımından bazı örnekleri ve açıklamaları tablo hâlinde vermesi ayanîlik ilkesi ile uygunluk göstermektedir.

Her dersin açık kazanımları dışında bir de içinde yaşanan toplumun değerlerini ve ahlakını veya normlarını karşılayan örtük kazanımları veya tutuma yönelik kazanımları mevcuttur. Sarf-ı Türkî adlı bu kitapta da benzer bir uygulamayı müellifin verdiği cümle örneklerinde görülebilmektedir. Bu hususa delil teşkil edebilecek örnekler aşağıdadır:

İnat ettikçe kaybedersin.	برای نصیحت: قوروجه آدم: آدم اندکی خشک برای نصیحت: عبادانید که غیب اندر سک: هر قدر که عناد میکنی، کم میکنی برای تمیز: احمد اخلاقه سکا فقدر: احمد از روی اخلاق لژ شمار تراست برای حال: شویله جه باز: همچین بنویس
Ahmed ahlakça sana faikdir.	برای جزا: او آدم سوا: بی جانلردن: آن آدم از سخن دانان است
O adam sözünü bilenlerdendir.	برای بدبختی در ترکی ادات حال است. کونش طور غار کن نماز قیلنمز:
Eğer çalışırsan adam olursun.	داگر چالیشر سه گن آدم اولور سک
Sen adam olursun ancak çalışmalı-	

sın.	
Güneş doğarken namaz kılınmaz.	
Keşke okusa da adam olsa.	

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada Sarf-ı Türkî adlı eser, yazıldığı coğrafya, kullanılan yöntem, teknik ve öğretimin temel ilkeleri doğrultusunda incelenmiştir.

Afganistan coğrafyasında ve 1900'lü yılların başlarında Habibiye ve Harbiye okulları için yazılan bu eser, özellikle bahsi geçen dönemde Afganistan'da Türkçeye olan ilgiyi göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Diğer taraftan Atatürk dönemi Türkiye'si ile Emanullah Han Dönemi Afganistan'ı arasında çeşitli bakımlardan sıkı bağlar olduğu bilinmektedir. Bu bağlar ve elimizdeki bu kitap, benzer çalışmaların da olabileceğini göstermektedir.

Diğer taraftan Afganistan'daki Türk halkları ve diğer Afgan halklarının Türklere, Türkçeye ve Türkiye'ye yakınlık derecesi yüksek ölçüde alakadar olmaları, kaynakların ifadelerine gör maalesef Türkçe öğretimine pek ziyade sirayet etmediğini göstermektedir. Günümüzde de TİKA, Türk Silahlı Kuvvetleri ve Kabil Üniversitesi bünyesinde faaliyetlerini sürdüren Yunus Emre Enstitüsü, Türkçe öğretimine yönelik çalışmalarına devam etmektedirler. Bu çalışmalarda TİKA ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin Enstitünün Afganistan'da kurulması ile birlikte daha çok lojistik destek verdikleri söylenebilir. Ancak, siyasi kaos ortamı dolayısıyla Türkçe öğrenmeye yönelik talebin istenilen ölçüde karşılandığını söylemek mümkün değildir.

Sarf-ı Türkî adından da anlaşılacağı üzere Türkçenin sarf kitabıdır. Kitabın, özellikle Arapça örnekleri incelenerek ve taklit edilerek hazırlandığı söylenebilir. Kitabın en önemli tarafı örgün eğitim formatında yüz yüze öğretimin dışında kendi kendine öğrenmeye de uygun olarak hazırlanmış olmasıdır. Bu da müellifi Sokrat Tekniği veya yöntemi de denilen soru-cevap tekniği/yöntemi ile kitabı hazırlamaya sevk etmiştir.

Bulgular ve yorumlar kısmında bu husus ayrıntılı biçimde ve örnekleriyle ifade edilmiştir. Diğer taraftan kitabın dilbilgisi çeviri yöntemine uygun ve parçadan bütüne doğru bir anlayışla hazırlandığı görülmektedir. Ayrıca kitapta tümevarım yöntemi dışında tümdengelim yönteminin de uygulandığı tespit edilmiştir.

Kitabın en önemli bir başka özelliği ise genel anlamda öğretim ve dil öğretimi ilkelerine uygun biçimde hazırlanmış olmasıdır. Kullanılan bu yöntem, teknik ve ilkeler kitabı değerli kılan hususiyetlerdir.

Öneriler

Türkçe öğretiminin tarihî seyrinde şüphesiz benzer birçok kitap henüz incelenmiş ve değerlendirilmeye tabi tutulmuş değildir. Çok bilinen bazı eserlerle ilgili yapılan üstün körü incelemeler mezkûr kitaplarla ilgili kalıp yargıların oluşmasına sebep olmaktadır. Bu tür taklit

yargılardan azade olmak için mevcut kitapların ortaya konulması ve bu kitapların boyutu ne olursa olsun sistematik inceleme ve değerlendirmeye tabi tutulması icap etmektedir.

Böylelikle Türkçe öğretiminin tarihî seyri ile ilgili romantik ve hamasi bakış açısıyla gerçekleştirilen çalışmalar yerine daha ayakları yere basan, araştırmacıların ve uygulayıcıların doğrudan yararlanabilecekleri çalışmaların önü açılmış olacaktır.

KAYNAKLAR

- Aşık, A. (2003). Yabancılar için Türkçe Dil Bilgisi. 1. 2. Ciltler. Kabil.
- Bağdaş, Fatih Şükrü, "Yabancılar Türkçe Öğretiminde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Yeri: Afganistan Örneği", Harp Okulu, İstanbul.
- Balcı, Mustafa (2016). "Tarihî Seyirde Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi I: Cumhuriyet Dönemi Öncesi Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi", "Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Yöntem ve Uygulamalar", Yunus Emre Enstitüsü, Ankara.
- Barın, Erol (2010). "Yabancılar Türkçe Öğretimi Amacıyla Yazılan "Ecnebilere Mahsus" Elifbâ Kitabı Üzerine", TÜBAR-XXVII-/2010-Bahar, Niğde.
- Can, Aydın (2002). "Atatürk Dönemi Türk-Afgan İlişkileri" Atatürkçü Yol, Ocak-Şubat 2002, sayı: 18 s. 17 - 21, Adana.
- Demirel, Ö. (2010). "Yabancı Dil Öğretimi", Pegem A, Ankara.
- Demircan, Ömer (1990). "Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri, Ekin Eğitim Yayıncılık, İstanbul.
- Doğan, C. (2012). "Sistematik Yabancı Dil Öğretim Yaklaşımı ve Yöntemleri", Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Güzel, Abdurrahman, BARIN, Erol (2013). "Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi", Akçağ Yayınları, Ankara.
- Hayri, Aysultan (2007). "Afganistan'da Türkçe Eğitiminin Tarihi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Hengirmen, M. (2006). "Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri ve TÖMER Yöntemi", Engin Yayınevi, Ankara.
- Karasar, Niyazi (2006). "Bilimsel Araştırma Yöntemi", Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Kamgar, Dr. C. (2003). Afganistan'ın Maarifi. Afganistan-Kabil: Meyvend Yayınevi. İkinci Baskı.
- Kuğuoğlu, İbrahim H. (2012). "Öğretim İlke ve Yöntemleri", "Öğrenme ve Öğretim İlkeleri Bölüm 2), Nobel, Ankara.
- Memiş, Raşid Muhammed- ERDEM, M. Dursun (2013). "Yabancı Dil Öğretiminde Kullanılan Yöntemler, Kullanım Özellikleri Ve Eleştiriler", Turkish Studies, Ankara.
- Riştia, S. K. (1967). 19.yy da Afganistan. Kabil: Devlet Matbaası, Üçüncü Baskı.
- Sarıhan, Z. (1994-1996). Kurtuluş Savaşı Günlüğü. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

20. Yüzyıl Başlarında Afganistan Coğrafyasında Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Üzerine Hazırlanan Bir Kitap: Sarf-ı Türkî

YAZICI, Orhan (2010). "Afganistan'daki Otorite Boşluğunun Tarihi Temelleri ve Bölge Güvenliği Üzerine Etkileri", Düzenleyen Nedim İpek ve Osman Köse, History Studies Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, No: 2/1.

Yıldırım, A.- Şimşek, H. (2008). "Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri", Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Zahir, P. M; İlmî, Dr. Muhammed Y. (1960). Afganistan Maarif Tarihi. 2. Cilt. Kabil: Maarif Matbaası.

İnternet Kaynakları

<https://www.google.com.tr/search?q=afganistan+haritasi>, (Erişim tarihi: 10.03.2016).

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Afganistan>, (Erişim Tarihi: 12.03.2016).